

१ पं. धा.

अगणेशायनमः॥ श्रीरुद्रायनमः॥ श्रीशुक उवाच॥ भगवानपितारात्रीः शरदोत्फु
ल्लमल्लिकाः॥ वीक्ष्यरं तु मनश्चक्रे योगमायामुपाश्रितः॥ १॥ तदोडराजः ककुभः क
रैर्मुत्वं प्राच्याविलिं पन्नरुणेन शंतमैः॥ सचर्षणीनामुदगाच्छुचौ मृजनाप्रियः प्रि
याया इव दीर्घदर्शनः॥ २॥ दृष्ट्वा कुमुदं ते मत्वं डमंडलं रमानना भनवकुंकुमारुणं॥
वनंचतकोमलगोभिरंजितैर्जगौ कलं वामदृशं मनोरुं॥ ३॥ निशम्य गीतं तद
नंगवर्द्धनं व्रजस्त्रियः रुद्रमगृहीतमानसाः॥ आजग्मुरन्योन्यमलक्षितोद्यमाः स
यत्र कोतो जवलो लकुंडलाः॥ ४॥ दुहंत्योभिययुः काश्चिद्दोहं हित्वा समुत्सुकाः
पयोधि श्रित्य संयावमनुक्षास्यापराययुः॥ ५॥ परिवेशयंत्यस्तद्वित्वा पाययंत

शिश्नून्पयः॥ शुश्रूषंत्यः पतीन्काश्चिदंशं त्योपास्य भोजनम्॥ ६॥ लिंपंत्यः प्रमृ
जंत्योन्यां जंत्यः काश्चिन्लोचने॥ व्यत्यस्तवस्त्राभरणाः काश्चित्कृष्णोत्तिकं ययुः
७॥ तावार्यमाणाः पतिभिः पितृभिर्भ्रातृबंधुभिः॥ गोविंदापहृतात्मानोनन्यवर्जित
मोहिताः॥ ८॥ अंतर्गृहगताः काश्चिद्दोष्यो लब्धविनिर्गमाः॥ रुद्रं तद्रावनायु
क्ता दधुर्मिलितलोचनाः॥ ९॥ दुःसहप्रेषु विरहंतीवृता पधुता शुभाः॥ ध्यानप्रा
प्ताच्युता श्लेष्मनिर्वृत्ता क्षीणमंगलाः॥ १०॥ तमेव परमात्मानं जारवुध्यापि संग
ताः॥ जहृर्गुणमयं देहं सद्यः प्रक्षीणबंधनाः॥ ११॥ राजोवाच॥ रुद्रं विदुः परं कां
तं ननु वस्तुतया मुने॥ गुणप्रवाहोपरमस्तासंगुणधियां कथम्॥ १२॥ श्रीशुक

१२ नृणां निःश्रेयसार्थो यः व्यक्तिर्भगवतो नृपः ॥ अवयवस्याप्रमेयस्य निर्गुणस्य गुणात्मनः ॥ १४ ॥

पं. ध्या.
२

उवाच ॥ उक्तं पुरस्तादेतन्नैवैद्यः सिद्धिं यथागतः ॥ द्विषन् अपि दृष्टीकेशी किमु ताधोक्ष
जप्रिया ॥ १३ ॥ कामं क्रोधं भयं ह्येह मे क्वं सुहृदमेव च ॥ नित्यं हरो विदधतों यांति त
न्मयतां हिते ॥ १४ ॥ न चैवं विस्मयः कार्यो भवता भगवत्पते ॥ योजे श्वरे श्वरे ह्येय
त एतदिमुच्यते ॥ १५ ॥ तां ह्येमांति कमायातां भगवान्नुजयो विनः ॥ अवददतां श्रे
ष्टोवाचः पेशेर्विमोहयन् ॥ १६ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ स्वागतं वो महाभागाः प्रियं किं क
रवाणि वः ॥ वृजस्यानामयैकं चिद्दुतागमनकारणम् ॥ १७ ॥ रजन्ये वाद्योरनरूपा
द्यौरसत्त्वं निवेदिता ॥ प्रतियातव जंनेह स्केयं स्त्रीभिः सुमध्यमाः ॥ १८ ॥ मातरः
पितरः पुत्राभातरः पतयश्च वः ॥ विचिन्वन्ति ह्यपश्यन्तो मां कृध्वं वंधुसाध्वसम् ॥ १९ ॥
दृष्ट्वं वनं कुसुमितं राकेश करं रंजितम् ॥ यमुनानिललीलैर्जतं रूपं शोभितम् ॥ २० ॥ कृष्ण-

२

तद्यातमाचिरंगोष्ठं शुश्रूषध्वं पती नृसतीः ॥ कंदंति वत्सावालाश्चेतान्याययत दुह्यत ॥
२२ ॥ अथ वामदक्षिणोद्भवो यंत्रिताशयाः ॥ आगता ह्युपपन्नैवः प्रीयन्ते मयि जंत
वः ॥ २३ ॥ भर्तुः शुश्रूषणं स्त्रीणां परोधर्मो ह्यमायया ॥ तद्वंधूनां च कल्याणः प्रजा
नां च नुषोषणं ॥ २४ ॥ दुःशीलौ दुर्भगौ वृद्धौ जडौ रोग्यधनोपिका ॥ पतिस्त्रीभिर्नृहा
तव्यौ लोके शूरभिषातकी ॥ २५ ॥ अस्वर्ग्यमयशस्यं च फलुकं कुंभयावहं ॥ जगु
क्षितं च सर्वत्र ओपपत्यं कुलस्त्रियः ॥ २६ ॥ अवणादृशनाद्यानी भयिभावो नृकी
र्तनात् ॥ न तथा संनिकर्षेण प्रतियातत तो गृहान् ॥ २७ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इति
विप्रियमाकर्ण्य गोप्यो गोविंदमाश्रितं ॥ विषस्माभ्यसंकल्पाश्चिन्तामापुर्दर

३

तपयाम् ॥ २२ ॥ कृत्वा मुखान्यवशुचः श्वसनेन शुष्यद्विबाधराणि चरणेन भुवं लिखन्त्यः
 असैरुपात्तमयिभिः कुचकुंकुमानितस्थैर्मृजं त्यरु रुडुः खभरास्मत्तूष्णीम् ॥ २३ ॥ प्रेष्ट
 प्रियतरमिव प्रतिभाषमाणं कृष्णं तदर्थं विनिवर्तितं सर्वकामाः ॥ नेत्रे विमृज्य रुदि
 तो पदस्ते स्म किंचित् संरंभगद्गिरो ब्रुवता नुरक्ताः ॥ २० ॥ गोप्य ऊचुः ॥ मैवं विभो ह नि
 भवान् गदितुं न शंसं सत्यं सर्वविषयांस्तव पादमूलम् ॥ भक्ता भजस्व दुरवग्रहमात्य
 जास्मान् देवो यथादिपुरुषो भजते मुमुक्षुः ॥ २१ ॥ यत्पत्यपत्यसुहृदामनुवृत्तिरंज
 स्त्रीणां स्वधर्म इति धर्मविदा त्वयोक्तम् ॥ अस्त्वेवमेतदुपदेशपदे त्वयीशे प्रेष्टो भवं
 स्तनुभक्तो किल वंधुरात्मा ॥ २२ ॥ कुर्वन्ति हित्व धिरतिं कुशलाः स्वआत्मनि तप प्रिये

३

पतिसुतादिभिराजिदेः किं ॥ तन्नः प्रसीद परमेश्वरमास्म किं द्या आशां धत्तां त्वयि
 चिरादरविंदनेत्र ॥ २३ ॥ चित्तं सुखेन भवता पदं गृहेषु यन्निविशत्युत करावपि ग
 ह्य कृत्ये ॥ पादौ पदं न च तत्तव पादमूलाद्यामः कथं वृजमथो करवाम किं वा ॥ २४ ॥
 सिंचांगनस्त्वदधरामत पूरकेण हासावलोक कलगीत जहृ कयाग्निम् ॥ नो चेद्वयं
 विरहजाग्रपयुक्तदेहा ध्याने नयामत पदयोः पदवीं सखेते ॥ २५ ॥ यद्द्विजुजाक्षतव
 पादतलं रमायाः दत्तं क्षणं क्वचिदरण्यजनप्रियस्य ॥ अस्याश्मनत प्रभृतिनान्य
 समक्षमंगस्यानुं त्वयाभिरमितावत पारयामः ॥ २६ ॥ श्रीर्यत्पदं वृज रजश्च कमे
 तुलस्याल ध्यापिवशसि पदं किल भृत्य जुष्टं ॥ यस्याः स्ववीक्षणं कृते न्यसुरप्रया

४
शै

सस्तद्वदयंचतवपादरजःप्रपन्नाः॥३७॥तन्मःप्रसीदवृजिनार्दनतेंद्विमूलं प्राप्तावि
सृज्यमेवसतीस्त्वदुपासैनाशाः॥त्वत्सुंदरस्मितनिरीक्षणतीव्रकामतेंप्राप्तमनोपुरुष
भूषणदेहिदास्यम्॥३८॥वीक्ष्यालकावृतमुखंतवकुंडलश्रीगंडस्थलाधरसुधं
हसितावलोकम्॥दत्ताभयंचभुजदंडजुगंविलोकवक्षःश्रियेकरमणंचभवाम
दास्यम्॥३९॥कास्त्रगतेकलपदामृतवेणुवगीतंसमोहितार्यचरितानचलेत्रिलो
काम्॥त्रैलोक्यसौभगमिदंचनिरीक्ष्यरूपेयजोद्विजद्रुममृगाःपुलकान्यविभ्रत
४०॥व्यक्तंभवान्बुजभयार्तिरुरोभिजातोदेवोयथादिपुरुषःसुरलोकलोप्ता॥ते
नोनिधेस्त्विकरपंकजमार्तवंधोतमस्तनेयुवशिरःसुचकिंकरीणाम्॥४१॥०

श्रीशुकउवाच॥

इतिविक्रान्तिंतासांश्रुत्यायोगेश्वरेश्वरः॥प्रहस्यसदयंगोपीरात्मारामोप्यरीर
मत्॥४२॥ताभिःसमेताभिरुदारवेष्टितःप्रियेक्षणोत्फुल्लमुखीभिरच्युतः॥उ
दारहासद्विजकुंददीधितिर्व्यरोचंतैलांकडुवोडुभिर्वृतः॥४३॥उपगीयमान
उद्गायन्चनिताशतयूथपःमालाविभ्रद्वैजयंतीव्यचरन्मंडयन्वनम्॥४४॥न
द्याःपुलिनमाविश्यगोपीभिर्हिमवालुकम्॥जुष्टंततरलानंदिकुमुदामोदवायु
ना॥४५॥वाहुप्रसारपरिरंभकरालकोरुनीवीक्ष्णालभननमनखाग्रघातैःक्ष
ब्धावलोकहसितैर्वृजसुंदरीणामुत्तंभयनूरतिपतिरमयांचकार॥४६॥एवं
भगवतःकृष्णाल्लब्धमानामहात्मनः॥आत्मानंमेनिरेस्त्रीणांमानिन्योभ्य

५

धिकं भुवि ॥ ४७ ॥ तासां तत्सौ भगमिदं वीक्ष्यमाणं च केशवः ॥ प्रशमाय प्रसादाय त
त्रैवांतरधीयत ॥ ४८ ॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे बालचरित्र
वर्णनं नाम एकोऽष्टमोऽध्यायः ॥ २९ ॥ श्रीभुक्तवाचं ॥ अंतर्हिते भगवति
सहस्रैव वृजंगनाः ॥ आतप्यस्तमचक्षाणाः करिण्यः इव यूथपं ॥ १ ॥
गत्या नुरागस्मितविभ्रमे क्षितेर्मनोहरालापविहारविभ्रमेः ॥ आक्षिप्त
चिंताः प्रमदारमापते स्तास्ता विचेष्टाजगद्गुस्तदात्मिकाः ॥ २ ॥ गतिस्मि
तप्रेक्षणभाषमाणान् दिशुषियाः प्रियस्य पतिरूढमूर्तयः ॥ असावहं
त्वित्यवलास्तदात्मिकान्यवेदिषु कृष्णविहारविभ्रमाः ॥ ३ ॥ गायंत्य उ

५

च्चैरमुमेव संरुता विचिकुरुन्मत्तकवद्वनादनम् ॥ पद्मकुराकाशवदंतरं वहि
र्भूतेषु सतं पुरुषं वनस्य तोन ॥ ४ ॥ दृष्ट्वा वः कञ्चिदश्वत्थं लक्ष्म्यशोधनो म
नः ॥ नंदस्तु नुर्गतो हत्वा प्रेमहासावलोकनेः ॥ ५ ॥ कञ्चित्कुरवकाशो कनाग
पुत्रागचंपकाः ॥ रामानुजो मानिनीनां यातो दप्यहरस्मितः ॥ ६ ॥ कञ्चित्तुल
सिकल्याणी गोविंदचरणप्रिये ॥ सहत्वा लिकुलैर्विभ्रदृष्टेति प्रियो
च्युतः ॥ ७ ॥ मालत्यदर्शिवः कञ्चिन्मल्लिकैर्जातिभूयिके ॥ प्रीतिं वोजनयन्या
तः करस्पर्शेन माधवः ॥ ८ ॥ चूतप्रियालपनसासनकोविदारजं च कविल्व
वकुलाम्रकदंबनीपाः ॥ येन्ये परार्थभविका यमनोपकूलाः शंसंतु कृष्ण

६

दवीरहितात्मनांतः॥९०॥ किंते कृतं क्षिति तपो वत केशवांघ्रि स्य शोत्सवोत्पुलकि
 तांगरुहेर्विभासि॥ अप्यधि संभव उरु कर्मविक्रमादौ॥ आहो वराहवधः
 परिभरणेन॥९१॥ अप्येतापत्युजगतः प्रिययेरुगात्रैस्तन्वन्तु शोसवि
 मुनिर्वृतिमच्युतोवः॥ कांतांग संगकुचं कुंकुमरं जितायाः कुंदस्त्रजः
 कुलपतेरिरुवातिगंधः॥९२॥ वाहुं प्रियांस उपेधाय गृहीत पद्मोरामानु
 जस्तलसिकालिकुलैर्मदंधैः॥ अन्वीयमाण इह वस्तरवः प्रणामांकि
 आभिनंदति चरन्त्य एयाव लोकेः॥९३॥ एकं ते मालता वाहनं प्याश्लि
 ष्ठावस्पतेः॥ नूनं तत्करजः सृष्टा विभ्रत्युत्पुलकान्यहो॥९४॥ इत्युन्म

६

त्रवचो गोप्यः कृष्णान्वेषणकातराः॥ लीलाभगवतस्ताताद्यनुचक्रुस्तदात्मिकाः॥
 ९४॥ कस्याश्चित्पूतनायत्याः कृष्णायत्यपि वस्तनं॥ तोका इत्वारुदत्यन्यापदाहन्श
 कशायतीम्॥९५॥ दैत्यायित्वा जहाशन्यामेका कृष्णार्भभावनं॥ रिजयामास काप्यं
 ह्रीं कर्षतीघोषनिःस्वनैः॥९६॥ कृष्णरामायते द्वेतुगोपायत्यश्चकाश्चन॥ वत्सा
 यिताहंति चान्या तत्रैकानुवकायती॥९७॥ आहूय दूरगायद्वत् कृष्णस्तदनुकुर्व
 ती॥ वेणुं कृणोती कुर्वती मन्याः शंसन्ति साध्विति॥९८॥ मा भैष्टुवानवर्षाभ्यां त
 त्राणं विहितं मया॥ इत्युक्ते केन हस्तेन पतंत्युन्निदधे वरं॥९९॥ कस्याचित्त्व
 भुजं न्यस्य चलं त्यादापराधनु॥ कृष्णो हं पश्यत गतिं ललितामिति तन्मनाः॥
 आरुह्यैकापदाकम्य शिरस्यादापरानृप॥ दुष्टो हं गच्छातो हं खलानां ननु

७ दंडधक ॥ २१ ॥ तत्रैको वाचदेगोपादावाग्निपश्यतो ल्वणम् ॥ चक्षुष्या प्रपिदध्वं
 वो विधास्येक्षेममंजसा ॥ २२ ॥ कदाप्यथासजाकाचित्तन्वीतत्र उल्लेखले ॥ भीतास
 दृक्पिधायासंभेजेभीतिविडंवनम् ॥ २३ ॥ एवमुक्तमाना वंदावनलतास्तस
 न ॥ व्यचक्षतवनोद्देशोपदानि परमात्मनः ॥ २४ ॥ पदानि व्यक्रमेता निनंदसूनोर्म
 होत्मनः ॥ लक्ष्यते ह्रिध्वजां भोजवज्रां कुशयवादिभिः ॥ २५ ॥ तैस्तैः पदैस्तत्पद
 वीमन्विकृत्यो गृतो वलाः ॥ वधा पदैः सुपुक्ता निविलोकात्तीः समवुवन ॥ २६ ॥
 कस्याः पदानि चैतानि याताया नंदसूनोर्न ॥ असंयस्तप्रकोष्टायाः क रेणोः क
 रिणायथा ॥ २७ ॥ अनया राधितो नूनं भगवान् हरि रश्चरः ॥ यन्नो विहाय गो
 विंदः प्रीतो यामनयद्रुः ॥ २८ ॥ धन्या अहो अमी आल्यो गोविंदाद्युज्वरेण

७

वः ॥ यान्वेस्ते शोरमा देवी दधुर्ध्वं नूनं तये ॥ २९ ॥ तस्या अमूनिनः क्षोभं कु
 र्वन्त्युच्चैः पदानि यत् ॥ ये कापहृत्य गोपीनां रहो भुक्ते च्युता धरं ॥ ३० ॥ न लक्ष्यते
 पदान्यत्र तस्या नूनं तृणा कुरेः ॥ सिद्यत्सुजातहितलामुनिन्ये प्रेयसी प्रियः ॥ ३१ ॥
 अत्र प्रसूना वचयः प्रियार्थे प्रेयसा कृतः ॥ प्रपदं क्रमणे गते पश्यता सकले पदे
 ३२ ॥ केशप्रसाधनं तत्र कामिन्याः कामिना कृतं ॥ तानि चूडयेतां कातामुपविष्टमिह
 ध्रुवम् ॥ ३३ ॥ रेमेतया चात्मरत आत्मारामोप्य वंडितः ॥ कामिनां दर्शयन् देन्ये स्त्री
 णा चैव दुरात्मनाम् ॥ ३४ ॥ इत्येवं दर्शयत्यस्ता श्रेष्ठो गोप्यो विचेतसः ॥ योगोपी म
 नयत्तं ह्रस्वो विहायान्याः स्त्रियो वने ॥ ३५ ॥ सा च मेनेतदात्मानं वरिष्ठं सर्वयोषितां
 हित्वा गोपी कामयाना मामसौ भजते प्रियः ॥ ३६ ॥ ततो गत्वा वनोद्देशं दृष्ट्वा केशव

मवुवीत॥ न पारयेहं चलितं न यमाय त्रते मनः॥ ३७॥ एवमुक्तः प्रियामाह स्कंधमारुह्य
 तामिति॥ ततश्चातर्द्धे कृष्णः सावधूरन्व तप्यत॥ ३८॥ हानापरमणयेष्ट कासिक
 सिमलभुज॥ दास्यात्ते कृपणायामेह खेदशयसन्निधिम्॥ ३९॥ अन्विकृत्यो भुज
 वतो मां गंगो प्यो विदूरतः॥ ४०॥ प्रियविश्लेष मोहो हतोऽऽस्त्रितो स तं मि॥ तथा कथि
 तमाकर्ण्य मानप्राप्तिं च माधवात्॥ अवमनिचरो रात्र्यादि स्मयपरमययुः॥ ४१॥ ततो
 विशन्वनचंद्रज्योत्स्नाया वहि भाव्यते॥ तमः प्रविष्ट लक्ष्यततो निववतु स्त्रियः
 ४२॥ तन्मनस्का त्तदालापास्तदिचेष्टास्तदामिकाः॥ तदुणानेव गायं त्योनात्मा
 गाराणि सस्मरुः॥ ४३॥ पुनः पुलिनमाविश्य कालिंघाः कृष्णभावनाः॥ समवे
 ताजगुः कृष्णतदागमनकाक्षिताः॥ ४४॥ इति श्री भागवते महापुराणे दशमस्कं

धात्रिणो ध्या ५ यः ३०॥

जोष्य ऊचुः॥ जयति ते धिकं जन्मना बुजः श्रयत इंदिराशश्वदत्रिह॥ दयित दृश्यतां दिक्षु
 दिक्षु तावकास्त्वयि धृता सवत्त्वा विचन्वते॥ १॥ शरददाशये साधुजोतसत्सरिसिजोदरश्री
 मुखदृशा॥ सुरतनाथने शुल्कदासिकावरदने द्युतोने रुकिंधः॥ २॥ विद्यजलाप्ययाते
 व्यालराक्षसा द्वर्धमारुता द्वेद्युतानलात्॥ वयमयात्मजो द्विष्वतो भयाद्वयभते वयर
 क्षिता मुहुः॥ ३॥ नखलुगोपिकानंदनो भवानखिलदेहिनामेतरात्महर्कः॥ विधनसा
 र्थितो विश्वगुप्तये सख उदेयिवानसात्वतां कुले॥ ४॥ विरचिताभयं वदस्मि धूर्यते च
 रणमीयुषां संसृते भयात्॥ करसरोरुहं कान्तं कमुदं शिरसि धेहि नः श्री करग्रहं
 म॥ ५॥ वृजजनातिहन् वीरयोधितां निजजनस्मयध्वंसनस्मित॥ भजसखे भवतु
 किं करीस्मनोजलरुहाननं चारुदर्शय॥ ६॥ प्रणतदेहिना पापकर्षणं तृणचरा

९

प्रेम ५

नु गं श्री निकेतनम् ॥ फणि फणा पितंते पदं वृजं कण कुचे वृनम् किं धि हृ क्यम्
 ७॥ मधुरया गिरा वेलु वाक्या वृध मनोजया पुकरे क्षण ॥ विधिकर रिमा वी
 र मुह्यती रधरसी धुना प्याय यस्व न ॥ ८॥ तव कथा मृत तमजा वने क विभिरा
 डितं कल्मषा पदम् ॥ अवलमंगलं श्रीमदा ततं भुवि गृणति ते भूरि दाजनाः
 ९॥ प्रहसितं प्रिये वीक्षणं च ते ध्यानमंगलम् ॥ रहसि संविदो यो हृदि स्पृशः
 कुरु कनो मनः क्षोभं भयं हिति हि ॥ १०॥ चलसि यदुजा चारयन् पश्यन्नेलि
 न संहरं नायते पदम् ॥ शिलतृणा कुरेः सीदतीति नः कलिलतां मन कांतग
 क ति ॥ ११॥ दिनपरिक्षये नीलकुंतले वन रुहान नं विभ्रदा वृतम् ॥ घन रज

विहरणं ५

श्वलं दर्शयन् मुहुर्मनसि नस्मरं वीरय क्लृप्त ॥ १२॥ प्रणत कामदं पश्य जार्चितं धरणिमं
 डनं ध्येयमाप दि ॥ चरणपङ्कजं शान्तमञ्जते रमणनस्तने ध्वर्ष्या धिरुन ॥ १३॥
 सुरतवर्द्धनं शोकनाशनं स्वरितं वेणुना सुखं च विनुं ॥ इतराग विस्मारणं नृणां वि
 तरवीरनस्ते धरामृतम् ॥ १४॥ अदृति यदुवानदि कानेन त्रुटि युगायते त्वामपश्य
 ताम् ॥ कुटिलकुंतलं श्रीमुखं च ते जड उदीक्ष ताप म्यक्ष्म कृदृषां ॥ १५॥ प
 तिसुतान् च यभ्रातृ बांधवानति विलेघ्यते त्य च्युता गताः ॥ गति विदस्तवो ज्ञी
 तमोहिताः कितवयो धितः कस्त्यजे निशि ॥ १६॥ रहसि संविदं हृक्क यो दयं प्र
 हसिताननं नम्ये मवीक्षणम् ॥ वृहदुरः श्रियो वीक्ष्य धाम ते मुहुरति स्पृहा मुह्य

तेमनः॥१७॥ वृजवनौकसां व्यक्तिरङ्गते वृजिनहं अलं विश्वमङ्गलम्॥ त्यजमना
 कनस्त्वत्स्यहात्मनां स्वजनहृदुजीयन्निबूदत्तम्॥१८॥ यत्ने सुजातचरणवु
 रुहस्तनेषु भीताः शनैः प्रियदधौ मल्लिकर्कशेषु॥ तेनाटवी मयसितद्यथने
 न किंस्वित कृपादिभिर्भ्रमति धीर्भवेदायुधानः॥१९॥ इति श्रीभागवते महापु
 राणे दशमस्कन्धे एकत्रिंशोऽध्यायः॥२०॥ श्रीशुक उवाच॥ इति गोप्यः प्रगायत्यः
 पुलपं त्यज्य चित्रधा॥ रुहदुः सुखरं राजन् हृत्स्मदर्शनलालसाः॥१॥ तासामावि
 रभूच्छौरिः स्मयमानमुखो वृजैः॥ पीतां वरधरः स्रग्वी साक्षान्मन्मथमन्मथः
 २॥ तं विलोकागतं प्रेष्टुं प्रीत्युत्पुल्लमुखो दृशो वलाः॥ उत स्युर्गगपत्सर्वेति

नः प्राणमिवागतम्॥३॥ काचित्करावुजं शौरेर्जग्रहं जलिनामुदा॥ काचिदधा
 रते द्वाहुमंसे चंदनभूषितम्॥४॥ काचिदं जलिना गृह्णातन्वी तां वलचर्वितम्
 एकातदं द्विकमलं संतप्ताः स्तनयोरधातुः॥५॥ एकाभक्तुटिमावध्य प्रेमसंरभ
 विकृताः॥ वृंती वैक्षक्यक्षेपैः संदष्टदशनैः केदा॥६॥ अपरानिमिषदृग्
 भ्यां जुषाणातन्मुखावुजम्॥ आपीतमपि नातप्य संतप्तचरणयथा॥७॥
 तं काचिन्नेन रंध्रेण हृदि हृत्य निमील्य च॥ पुलकाग्न्युपगृह्णात्ते योगी कानंद
 संप्रुतः॥८॥ सर्वास्ताः केशवा लोकपरमोत्सवनिर्वृताः॥ जहुर्विरहजं तापं
 प्राज्ञं प्राप्य यथाजनाः॥९॥ ताभिर्विभूतशोकाभिर्भगवान् व्युतो वतः॥

अरोचताधिकं तातपुरुषः शक्तिभिर्यथा ॥१०॥ ताः समादाय कालिंघानिर्विशप
 पुलिनं विभुः ॥ विकसत्कुंदमंदारसुरभ्यनिलवटपदम् ॥११॥ शरच्चंद्रांशु
 संदोहध्वस्तदोषातमः शिवम् ॥ कृष्णयाहस्ततरलाचिनकोमलवालुक
 म् ॥१२॥ तद्दर्शनाद्भादविधूतहृदुजो मनोरथांतं श्रुतयो घथाययुः ॥ स्वै
 रुत्तरीयैः कुचकुंकुमांकि तैरची कृपनासनमात्मबंधवे ॥१३॥ तत्रो
 पविष्टो भगवान्सर्दश्वरो योगीश्वरान्तर्हृदिकल्पितासनः ॥ चकासगो
 पीपरिषज्जतोर्वितस्त्रैलोक्यलक्ष्म्यैकपदं वपुर्दधत् ॥१४॥ सभाजयिला

तमनंगदीपनं सदासलीलक्षणविभ्रमद्रुवा ॥ संस्पर्शनेनां ककृतां विरुस्त
 योः संस्तुत्यर्द्धवत्कुपितावभाधिरे ॥१५॥ गोप्य ऊचुः ॥ भजतो नु भजंत्ये क
 कृतद्विपर्ययम् ॥ नो भयांश्च भजंत्ये कृतनोवृत्ति साधुभोः ॥१६॥ श्रीभ
 गवानुवाच ॥ मिथो भजंति ये सख्यः स्वार्थैकांतो द्यमाहिते ॥ न तत्र सौहृदं ध
 र्मः स्वात्मार्यं तद्विना न्यथा ॥१७॥ भजंत्ये भजतो ये वै करुणाः पितरो यथा ॥ ध
 र्मो निरपवादो न सौहृदं च सुमध्यमम् ॥१८॥ भजतोऽपि न वै केचिद्भजंत्ये भ
 जतः कुतः ॥ आत्मारामाद्याप्तकामा अकृतज्ञा गुरुदुरुः ॥१९॥ नाहंतु स
 ख्यो भजतोऽपि जंतून् भजाम्यमीषामनुवृत्तिवृत्तये ॥ यथा धनो लब्धधने वि

नष्टे तच्चित्तं यान्यन्निभृतो न वेद ॥ २० ॥ एवं मदर्थाज्जितलोकवेदस्वानां हि वो म
 प्यनुवृत्तये वलाः ॥ मया परोक्षं भजतातिरोहितं मासूयितुं माहृतं च तत्प्रियं प्रियाः
 २१ ॥ न पारयेहं निरवद्यसंयुजां स्वसाधुहृत्पं विवुधा युषा पिवः ॥ यामाभजं दुर्ज
 रगे हृष्टं रवभाः संवृष्ट्यतद्वः प्रतियातु साधुना ॥ २२ ॥ इति श्रीभागवते महा
 पुराणे दशमस्कंधे रासक्रीडायां भगवत्तदशेनं द्वात्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ श्री
 श्रीशुक उवाच ॥ इत्थं भगवतो गोप्यः श्रुत्वा वाचः सुपेशलाः ॥ जहृर्विरह
 जंतापंतदंगोपचित्ता शिष्यः ॥ १ ॥ तत्रारभत गोविंदो रासक्रीडामनुव्रतैः ॥ श्री

रत्नैरचितः प्रीतैरन्योन्यावद्धवाहुभिः ॥ २ ॥ रासोत्सवः संप्रवृत्तौ गोपीमंड
 लमंडितः ॥ योगेश्वरेण हृत्मेन तासां मध्ये द्वयोर्द्वयोः ॥ ३ ॥ प्रविष्टेन गृहीता
 नां कंठे स्वनिकटस्त्रियः ॥ यं मन्येरलभस्तावदिमानशतसंकुलम् ॥ ४ ॥ दिवौ
 कसांसदाराणामौत्सुकापहृतात्मनां ॥ ततोदुदुभयोनेदुर्निपेतुः पुष्पव
 श्रुयः ॥ ५ ॥ जगुर्गंधिर्वपतयः सस्त्रीकास्तद्यशोमलं ॥ वलयानां नूपुराणां किं
 किणीनां च यो धितामिधेमणीनां हेमानां महामरकतोयथा ॥ संप्रियाणां
 मभूच्छब्दस्तुमुलो रासमंडले ॥ ६ ॥ तत्रातिशुश्रुभेतामिर्भगवान् देवकी
 सुतः ॥ मध्ये मणीनां हेमानां महामरकतोयथा ॥ ७ ॥ पादन्यासैर्भुजविधु

तिभिः सस्मितैर्भ्रूविलासैर्भक्त्यन्मध्यैश्चलकुचपटैः कुंडलैर्गंडुलोलैः स्वि
द्यमुख्यः कवररसनाग्रंथयः कृष्णवध्वा गायन्त्यस्तनडितं वतामेव चक्रे वि
रेजुः ॥ ८॥ उच्चैर्जेगुर्नृत्यमानारक्तकंजोरतिप्रियाः कृष्णाभिस्यर्शमुदिताय
क्षीतेनेदमावृतम् ॥ ९॥ काचित्समं मुकुंदेन स्वरजातीरमिभ्रिताः ॥ उन्नि
न्ये पूजिता तेन प्रीयतासाधुसाध्विति ॥ १०॥ तदेव कुचमुन्नित्येतस्येमानं
च वदन् ॥ काचिद्रासपरिश्रान्ता पार्श्वस्थस्य गदाभृतः ॥ जथाह वाहु
ना स्कंधं प्रत्यक्षं लयमल्लिका ॥ ११॥ तत्रैका स गतं वाहु कृष्णस्योत्पल
सौरभम् ॥ चंदनालितमाघ्राय हृद्यरोमावुचुवहा ॥ १२॥ कस्याश्चिन्ना

ग्रविस्मिन्कुंडललिखमंडितं ॥ गंडं गंडे संदधत्या आदात्तां बूलचर्वितं ॥ १३॥ नृत्यंती
गायती काचित्कूजभूषणपुरमेखला ॥ पार्श्वस्था च्युतहस्ता लज्जश्रान्ताऽधास्तनयोः शिव
१४॥ गोप्योल्लास्युतं कांतं श्रियं कांतं वल्लभं ॥ ग्रहीतकं ग्रस्तदोभ्यां गायन्त्यस्तं
विजह्निरे ॥ १५॥ कर्णोत्पलालकविटंककपोलद्वर्मवक्त्रश्रियो वलयनूपुरद्वौ
धवाद्यैः ॥ गोप्यः समं भगवताननृतुः स्वकेशस्तस्तस्मजोभ्रमरगायकरासगोष्ठा
म् ॥ १६॥ एवं परिख्यंकराभिर्मर्षे स्निग्धे क्षणोद्दामविलासदासैः ॥ रे मे रमेशो वृजसु
दरीभिर्यथार्भकः स्वप्रतिविविभ्रमः ॥ १७॥ तदेव संगप्रमुदाकुलेद्रियाः केशा
नृदुकूलं कुचपटिकांवा ॥ नाजः प्रतियोठमलं वृजस्त्रियो विस्रस्तमालाभरणः कु
रुदह ॥ १८॥ कृष्णविक्रीडितं वीक्ष्य मुमुहुः खेचरस्त्रियः ॥ कामादिताः शशांक

असगणो विस्मितो भवत ॥१९॥ कृत्वा तावन्तनात्मानं यावतीर्वज्रयोधितः ॥ रे मे सभ
 भगवांस्तुभिरात्मा रामोपिलीलया ॥२०॥ तासामतिविहारेण श्रान्तानां वदनानि सः प्रा
 मृजत्करुणः प्रेम्णा शान्तमेनो गपाणिना ॥२१॥ गोप्यः स्फुरत्करकुंडलकुंतलवि
 कण्डश्रिया सुधिते हासनिरीक्षणेन ॥ भ्रमानंदधत्तं ऋषभस्य जगुः कृतानि पुन्या
 नितत्कररुहस्य शिप्रमोदाः ॥२२॥ ताभिर्युतः श्रममयो हितुमंगसंगद्युस्रजः
 स्वकुजकुंकुमरं जितायाः ॥ गंधर्वपालिभिरनुदुत आविशद्याः श्रान्तोगजीभिरि
 भराडिवभिन्नसेतुः ॥२३॥ सोभस्य लं युवतिभिः परिशिच्यमानः प्रेम्णोक्षितः प्रहस
 तीभिरितस्त्रजोग ॥ वैमानिकैः कुसुमवर्षिभिरीडुमानौ नो रे मे स्वयं स्वरतिरत्र
 गजेन्द्रलीलः ॥२४॥ ततश्च कृष्णोपवले जलस्थल प्रसूनगंधानिलजुष्टदिकतटे

च चारभंगप्रमदागणावतो यथा मधुच्युतद्विरदः करेणुभिः ॥२५॥ एवं शशांकं शु
 विराजितानिशाः ससत्यकामोरतावलागणः ॥ सिधेव आत्मन्यवुरुद्धसौरतः सर्वाः
 शरत्काव्यकपारसश्रियाः ॥२६॥ राजोवाच ॥ संस्थापनाय धर्मस्य प्रशमायेतरस्य
 च ॥ अवतीर्णो हि भगवान्नेशन जगदीश्वरः ॥२७॥ सकथं धर्मसेतूनां वक्ता कर्ता
 भिरक्षिता ॥ प्रतीपमाचरन् वस्त्रं परदारामि मर्शणम् ॥२८॥ आसक्तमोयदुप
 तिः कृतवान् वैजुगुप्सितं ॥ केमभिप्राय एतन्नः संशयं किं धिसुवत ॥२९॥ श्रीशु
 क उवाच ॥ धर्मव्यतिकरो दृष्ट ईश्वराणां चेसाहसं ॥ ते जीयमानदोषाय वहे सर्व
 भुजो यथा ॥३०॥ नैतत्समाचरे जातु मनसापि ह्यनीश्वरः ॥ विनश्यत्पाचरन्मौ
 द्याधयारुद्रो ध्विजं विषम् ॥३१॥ ईश्वराणां वचः सत्यं तथैवाचरितं जगच्छचित्

१५

तेषां यत्स्ववचोयुक्तं बुद्धिमांस्तत्समाचरेत् ॥ ३२ ॥ कुशलाचरितैरेवामिह स्वार्थो न वि
द्यते ॥ विपर्ययेण वानृषो निरहंकारिणां प्रभो ॥ ३३ ॥ किमुताखिलसत्त्वानांतिर्यङ्म
र्त्यदिबौकसां ॥ ईशितुश्चेति तव्यानां कुशलाकुशलान्वयः ॥ ३४ ॥ यत्पादपंकजपरा
गनिषेवत्सायोगप्रभावविधुताखिलकर्मबंधाः ॥ स्वरंचरतिमुनयोपिन न ह्यमाना
स्तस्येकया तव पुषः कुत एव बंधः ॥ ३५ ॥ गोपीनां तत्पतीनां च सर्वेषामेव देहि
नां ॥ यो तश्चरति सो ध्यक्षः क्रीडते न ह देहभाक् ॥ ३६ ॥ अनुग्रहाय भूतानां मानु
ष्यदेहमास्थितः ॥ भजते तादृशीं क्रीडायां श्रुत्वा तत्परो भवेत् ॥ ३७ ॥ नासूयन्
खलु ह्येधाय मोहितास्तस्य मायया ॥ मन्यमानाः श्वपाश्वस्थान् स्वान् स्वान्

१५

१६

दारां वृजौ कसः ॥ ३८ ॥ वृक्षरात्र उपावृत्ते वासुदेवान् मोदिताः ॥ अनिकुंत्यो यमुर्जो
प्यः स्वग्रहान् भगवतः प्रियः ॥ ३९ ॥ विक्रीडितं वृजुर्वधूभिरिदं च विह्वलः प्रह्वान् वि
तो नुशृणुयादयवर्णयेद्यः ॥ भक्तिं परां भगवति प्रीतिलभ्य कामं हृद्गमांश्च यदि
नोत्पचिरेण धीरः ॥ ४० ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे रासक्रीडानाम
त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ संवत् १८७६ ज्येष्ठ कृष्ण ६ शनिवासरौ लिखितं ॥

१६